

М.М.Везеш,
директор НДІ карпатознавства
Ужгородського національного університету,
доктор історичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІЇ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА В.І.ХУДАНИЧА

Він автор понад 250 наукових і науково-популярних праць з історії України, Угорщини та Словаччини, з різноманітних теоретичних проблем політології, політичної історії та культурології. Його наукові статті друкувалися на сторінках престижних видань як в Україні, так і за кордоном. Видані ним авторські та колективні монографії, навчально-методичні посібники та статті в енциклопедіях вже давно ввійшли до золотого фонду української історичної науки. Він – активний організатор і учасник численних наукових конференцій, симпозіумів і круглих столів, значна частина з яких були міжнародними. Мова йде, як ви вже зрозуміли, про доктора історичних наук, професора Василя Івановича Худаніча, який святкує свій славний 80-літній ювілей.

Ми не першими робимо спробу проаналізувати науково-пошукову діяльність провідного українського вченого. Його наукові заслуги зафіксовані у солідному довіднику “Советское славяноведение” (Москва, 1982) та бібліографічному покажчику “Хунгарология в Ужгородском университете” (Ужгород, 1992). За видатні успіхи в розвитку історичної науки професор В.І.Худаніч був нагороджений Орденом Трудового Червоного Прапора (1976) та удостоєний звання “Заслуженого працівника освіти України” (2000).

Йдуть роки, але Василь Іванович продовжує залишатися на передовій української науки. Темпи його наукових досліджень не те, що уповільнюються, а навпаки, постійно зростають, його праці наповнюються глибиною аналізу і незаангажованістю міркувань. А тому нема нічого дивного, що В.І.Худаніч згідно з розпорядженням голови Закарпатської обласдержадміністрації включений до складу робочої групи провідних вчених краю, які успішно завершують роботу над написанням фундаментальної монографії “Вони боронили Карпатську Україну (Карпатська Україна та її Збройні сили – Карпатська Січ)”.

Про Василя Івановича писати і важко, але, водночас, і легко. Легко тому, що він поруч з нами і завжди порадить, надасть наукову консультацію з тієї чи іншої наукової проблеми. Він не тільки великий вчений, але й надзвичайно порядна і безкорислива людина. Пригадую, як Василь Іванович запропонував мені десятки угорських архівних документів, які я використав під час роботи над докторською дисертацією. Значна частина

з них була мною введена до наукового обігу вперше. Погодьтесь, що не кожний вчений на таке здатний. Василь Іванович радіє кожній успішно захищеній дисертації, кожному новому науковому дослідженню. Він глибоко переконаний, що саме молодь повинна розбудовувати незалежну Українську державу.

В особі Василя Івановича поєднались дослідник і водночас активний учасник національно-визвольних змагань українського народу наприкінці 30-х – на початку 40-х років уже минулого століття. Його дослідження ґрунтовні, виважені й правдиві, бо як розгорталися історичні події він знає не тільки з архівних справ, але й як свідок тих обставин. Отже, професор Василь Іванович Худанич – наша жива історія. І чим більше поруч з нами буде таких людей, тим міцнішим буде зв'язок між поколіннями, а наша Україна стане дійсно демократичною і правовою державою, з якою будуть рахуватися в світі.

1. Дослідження історії Словаччини та Угорщини

Майбутній професор Василь Худанич заявив про себе як здібний і талановитий науковець ще в 1955 р., коли в одному із збірників опублікував свою першу наукову статтю "Робітничий і селянський рух на Закарпатті напередодні і під час першої російської народної революції".¹ Пройдуть роки, але В.І.Худанич ще неодноразово звертатиметься до історії та культури рідного краю. Хоча, як свідчить аналіз наукових праць В.І.Худанича другої половини 50-х – 80-х років, у науковій спадщині вченого переважатимуть дослідження з історії країн Центральної і Південно-Східної Європи, зокрема Словаччини та Угорщини. Отже, нема нічого дивного, що саме цим двом країнам він присвятить кандидатську і докторську дисертації.

На шляху до захисту кандидатської дисертації В.І.Худанич опублікував кілька наукових статей, які згодом лягли в основу його дисертаційної роботи.² Вважаємо за необхідне зупинитися на окремих з них більш детально. Відкидаючи заідеологізовану тезу тих часів, що Австро-Угорщина розпалася в 1918 р. "під впливом Жовтневої соціалістичної революції",³ водночас відзначимо, що молодий вчений ввів до наукового обігу великий джерельний матеріал, який свідчав про суттєве погіршення становища робітничого класу Словаччини. Необхідно погодитись з автором, що "чеська буржуазія не була зацікавлена в розвитку словацької промисловості",⁴ дивлячись на Словаччину як на ринок збуту своїх товарів. Статистичний матеріал, який добросовісно опрацював і узагальнив В.І.Худанич, переконує, що кількість безробітних постійно зростала (10 тис. чол.), в той час як заробітна плата робітників падала. Автор наводить цікаві порівняльні дані: "...в Чехословацькій республіці 1903000 робітників

зробляє денно всього 4–12 корон... Але якщо в Чехії за цю зарплату працює 45% робітників, та на Словаччині – 67%".⁵ Голод, злиднене становище трудящих мас, постійні реквизиції приводили до великої смертності серед робітників і селян-бідняків. Стосовно лікарів, то їх катастрофічно не вистачало, а в окремих районах їх не було зовсім.

Об'єктивно з'ясувавши важке соціально-економічне становище робітників і селян Словаччини, В.І.Худанич зробив вірний висновок, що саме цей фактор вплинув на посилення їх революційної боротьби. Особливою революційною активністю відзначалися робітники великих промислових центрів країни – Братислави, Банської Бистриці, Кошиць, Комарного. 23 травня 1919 р. відбулося велике повстання робітників у Рожняві, Плевнівці та Торналі, а проти повсталих шахтарів були вислані військові з'єднання. Неспокійною була ситуація в селах. Революційний рух пішов на спад лише тоді, коли на території Словаччини французький генерал Еннок встановив жорсткий поліцейський гніт і вся країна була вкрита шибеницями та концентраційними таборами.⁶

Яким би сьогодні не було ставлення до більшовизму, треба визнати, що він дуже швидко поширювався на сусідні з Росією країни. Не були винятком території колишньої Австро-Угорської монархії. У статті "З історії спільної боротьби словацького і угорського народів проти монархії Габсбургів (листопад 1917 – жовтень 1918 рр.)" В.І.Худанич констатував, що вісті про Жовтневу революцію поширилися в Угорщині та Словаччині ще на початку листопада 1917 р.⁷ Особливо популярним у народі був більшовицький лозунг щодо припинення участі у світовій війні. Опрацювавши матеріали Державного архіву Закарпатської області, В.І.Худанич відзначав, що після січневого загального страйку 1918 р. пройшло чимало повстань в армії і флоті. Автор акцентував на повстанні в порту Каттаро, яке розпочалося 1 лютого. Це було перше велике заворушення в армії, за яким послідували ще ряд грандіозних виступів у армії навесні та влітку 1918 р. За підрахунками автора, незважаючи на те, що на фронтах почали діяти військово-польові суди і солдати масово тікали додому, в Угорщині тільки за три місяці 1918 р. було затримано 45 тис. дезертирів.⁸

Нове піднесення революційно-визвольної боротьби влітку 1918 р. було пов'язане з поверненням на батьківщину військовополонених з Радянської Росії. Саме ці люди, як правило, ставали організаторами боротьби трудящих проти війни і гноблення. Так, в ніч з 12 на 13 травня 1918 р. 700 солдатів відмовились підкорятися своїм командирам. Повсталі запалили військові бараки і заволоділи складами зброї. Щось подібне мало місце 20 травня 1918 р. в Любліні, а 2 червня почалося повстання піхотного полку в Крапуєваці.⁹ І таких прикладів у статті В.І.Худанича наведено чимало. Заслуговує на увагу ґрунтовний висновок В.І.Худанича, що "спільна боротьба угорського, словацького та інших народів проти ненависної

монархії закінчилася успішно. Вони повалили 400-річний гніт Габсбургів і створили свої незалежні країни. В цій спільній боротьбі проти монархії, проти соціального і національного гноблення міщів і гартувався союз і дружба трудящих Закарпаття і Словаччини".¹⁰ Сьогодні нам зрозумілий дещо обмежений підхід до аналізу подій 1917–1918 рр. Тогочасна історична наука, і праці В.І.Худанича не були винятком, явно перебільшувала робітничий і селянський фактор у національно-визвольній боротьбі словацького народу.

У працях В.І.Худанича можна простежити хронологію подій, які привели до утворення Чехословацької республіки. Приєднання Словаччини до Чехії і утворення ЧСР було оформлено 30 жовтня 1918 р. так званою Мартинською декларацією. Два братні народи після довгого роз'єднання об'єдналися. Чеська армія вступила до Словаччини 6 листопада 1918 р. В цей день були введені війська в Голіч і Скалицу. 14 січня 1919 р. чехословацькі війська відійшли на східній кордон Словаччини і навіть увійшли до Ужгорода. 4 лютого словацький уряд переїхав до Братислави. Між Чехословаччиною і Угорщиною була встановлена демаркаційна лінія. Цим хронологічним оглядом починається стаття В.І.Худанича "Боротьба трудящих Словаччини за встановлення радянської влади в 1919 році".¹¹ Незважаючи на військову і моральну підтримку Червоною Армією, радянська влада в Словаччині проіснувала всього три тижні, а в окремих місцях – чотири тижні.

В 1961 р. В.І.Худанич успішно захистив кандидатську дисертацію "Революційна боротьба трудящих Словаччини в 1918–1919 рр."¹² Закономірно, що основна увага була звернута на період існування радянської влади в Словаччині, адже історик, який діяв у тих умовах, неможливо було відійти від ідеологічних штампів. Відразу після захисту дисертації вчений опублікував кілька праць, в яких робився аналіз діяльності органів радянської влади Словаччини під час існування радянської республіки.¹³ Не дивлячись на сьогоднішнє ставлення істориків до проголошення Словацької радянської республіки, варто погодитись з думкою В.І.Худанича, що її створення відбулося "в результаті Північного походу угорської Червоної армії, тому і на Словаччині органи радянської влади створювались за тим взірцем, що і в Угорській радянській республіці. Якщо в Угорщині проголошення радянської влади відбулось без кривавих сутичок і Ради відразу після її проголошення взяла владу в свої руки, то на Словаччині цей процес проходив поступово, із звільненням словацької території угорською Червоною армією. Владу тут перебрали тимчасові директоріуми, а вибори до Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів проводились в різні строки, а в прифронтовій смузі взагалі не проводились... Директоріуми і Ради очолювались переважно словацькими, чеськими і угорськими комуністами та колишніми військовополоненими, більшість з яких брала участь у жовтневій революції і в громадянській війні

в Росії та Україні".¹⁴ Ця стаття, незважаючи на невеликий обсяг, дає нам можливість чітко з'ясувати структуру тодішньої радянської влади: 1) Революційний виконавчий комітет; 2) Народні комісари; 3) Революційна урядова рада. Було утворено 11 комісаріатів, якими керували 20 народних комісарів. Головою Словацької революційної державної ради було обрано чеха А. Яноушека. Щодо національного складу СРДР, то він був таким: 13 словаків, 2 чехи, 4 угорці і 1 німець.¹⁵ Діяльність СРДР теж була короткочасною. Вона проіснувала всього 17 днів.

Отже, незважаючи на заідеологізованість, у статтях В.І.Худанича міститься величезний фактичний матеріал, який дозволяє нам краще збагнути короткочасний період існування радянської влади в Словаччині, зрозуміти, якою була її природа і сутність. Сьогодні, на порозі нового тисячоліття, напевно варто повністю перекреслювати цей хронологічний проміжок часу в історії братнього словацького народу. Хоча б для того, щоб у майбутньому не повторювати минулих помилок.

В середині 60-х років намітилась переорієнтація В.І.Худанича в бік дослідження історії сусідньої Угорщини. Вільне володіння угорською мовою дозволило вченому плідно працювати над угорськими архівними документами, які зосереджувалися не тільки в Закарпатському облдержархіві, але і в архівах Будапешта, Ниредьгази та інших угорських міст. На цей час також припадає початок роботи над докторською дисертацією, яка була присвячена першому післявоєнному двадцятиріччю Угорщини.

На науковій конференції, присвяченій 45-річчю Угорської Народної Республіки, яка відбулася в травні 1964 р. в Ужгороді, В.І.Худанич виступив з доповіддю "З історії спільної боротьби Радянської Армії і угорських військових частин на заключному етапі Другої світової війни (На прикладах боїв за визволення Будапешта)".¹⁶ В центрі уваги вченого була будапештська операція, в результаті якої війська 2 і 3 Українського фронтів 26 грудня 1944 р. завершили повне оточення німецько-угорських військ в Будапешті. В.І.Худанич цілком вірно поділив будапештську операцію на два етапи – бої за Пешт і бої за Буду. "На першому етапі, – відзначав автор, – 2 Український фронт мав завдання ліквідувати угруповання противника в східній частині Будапешта (Пешт), в той час, як в західній його частині (Буді) бої проводив 3 Український фронт. Таке становище продовжувало існувати до 18 січня, коли 2 Український фронт своє завдання виконав і оточені в Пешті війська противника частково були знищені, 20 тис. було взято в полон, а останні відступили на західний берег Дунаю в Буду".¹⁷

В.І.Худанич скрупульозно опрацював документи, які зберігалися в Архіві міністерства оборони СРСР, а також праці угорських дослідників Шандора Товта, Деже Немеша, хроніку "Воскресіння Дебрецені". Вчений указав на особливість проведення будапештської операції, адже радянським

військам доводилось мати справу з добре навченими німецькими військовими частинами. В.І.Худанич відзначив, що "в Будапешті німці тримали свої кращі дивізії, в яких були переважно гітлерівські молодчики, виховані в гітлерівському дусі і підготовлені до впертої боротьби і опору навіть в явно не вигідних умовах".¹⁸ Під час боїв за Будапешт тисячі угорських солдатів і офіцерів переходили на бік радянських військ. В.І.Худанич навів безліч таких випадків. Так, зокрема, в ніч на 6 лютого 1945 р. на бік радянської армії перейшла група угорських військ у кількості 286 солдат під командуванням капітана Беренда.¹⁹ В заключних боях за звільнення Будапешта 10–13 лютого брали участь роти Добровільної угорської армії. 13 лютого 1945 р. Будапешт було визволено. "Участь Угорської добровільної армії, – підсумував В.І.Худанич, – в боях за звільнення Будапешта пліч-о-пліч з Радянською армією є скромним вкладом угорського народу і його патріотичних сил проти фашизму і звільнення Угорщини від гітлерівських поневолювачів".²⁰

В.І.Худанич не обмежився аналізом заключного етапу Другої світової війни. Він намагався розшукати документи, які б дали відповідь на питання: як ставилися представники угорського народу до антифашистської боротьби народів СРСР після нападу гітлерівської Німеччини. Так виник задум написати статтю "Із історії боротьби трудящих Угорщини проти загарбницької війни на захист СРСР (червень 1941 – червень 1942 рр.)".²¹ Для того, щоб з'ясувати позицію угорського народу стосовно війни, наведемо тільки один фрагмент із вищезазначеної статті В.І.Худанича: "В кінці лютого 1942 р. була створена перша легальна політична організація для боротьби з фашизмом – Комітет по проведенню пам'ятних історичних дат. Цей комітет підготував відзначення 15 березня. В цей день 10 тисяч трудящих Будапешта зібрались на антивоєнну демонстрацію, яка відбулась біля пам'ятника Петефі. Демонстранти вигукували: "Незалежність! Волю! Демократичну Угорщину! Жодного солдата за кордони Угорщини!". Після цього всі присутні пішли до пам'ятника Кошута. На своєму шляху вони часто вигукували "Геть війну!". Поліція розігнала демонстрацію і багатьох її учасників заарештували".²² Такі заходи відігравали роль тиску на уряд. Можливо, це й привело до падіння уряду Бардоші. Перу В.І.Худанича належать десятки праць, в яких вчений описав спільну боротьбу Радянської армії і угорських патріотів проти фашизму.²³ Заслужують на увагу змістовні рецензії В.І.Худанича на праці А.Пушкаша, В.Хайнаса, Б.Сліваха.²⁴

В центрі уваги В.І.Худанича були економічні та культурні відносини між СРСР і Угорщиною. Вони встановилися відразу після визволення Угорщини від фашистських загарбників. У статті "Допомога Радянського Союзу Угорщині в налагодженні економічного життя в 1945 р." В.І.Худанич навів величезний статистичний матеріал, який не втратив своєї актуальності й сьогодні. Вчений довів, що шкода, заподіяна війною

Угорщині, оцінювалась в 21,95 млрд. пенго (в цінах 1938 р.). Ця цифра майже в 5 раз перевищувала національний прибуток Угорщини за 1938 р. Значна частина пошкоджень припадає на сільське господарство – близько 3,7 млрд. пенго, транспорт – 3,7 млрд. пенго, фабрично-заводську промисловість – 2 млрд. пенго. Під час війни було знищено і вивезено 3602 промислові підприємства, і в 1945 р. тільки 10% фабрично-заводської промисловості не можна було ввести в експлуатацію... В Будапешті було знищено 80% житлового фонду.²⁵ В.І.Худанич детально зупинився на умовах угоди про економічне співробітництво і взаємну поставку товарів між СРСР і Угорщиною, підписаної 27 серпня 1945 р. в Москві. Необхідно погодитись, що після підписання цієї угоди "було покінчено з економічною залежністю Угорщини від імперіалістичної Німеччини",²⁶ однак Угорщина поступово потрапила в сферу інтересів СРСР. Для того, щоб здобути авторитет серед угорського народу, СРСР дійсно допоміг Угорщині в економічному плані. Так, до 17 січня 1946 р. СРСР вивіз в Угорщину товарів на суму понад 5 млрд. доларів. Що стосується Угорщини, то вона вивезла в СРСР тільки 1% того, що експортував Радянський Союз в Угорщину.²⁷ Лише 12 квітня 1945 р. грошова допомога СРСР становила 250 млн. пенго.

29 квітня 1945 р. Міністерство освіти Угорщини запропонувало встановити тісні культурні зв'язки з СРСР. Цю місію взяло на себе Угорсько-радянське товариство культурних зв'язків, яке виникло в червні 1945 р. Воно теж знаходилося в центрі уваги В.І.Худанича.²⁸ Вчений простежив основні етапи розвитку товариства, діяльність якого швидко поширилась на всю Угорщину. Виникли філіали у Дендеші, Печі, Сегеді, Дебрецені, Колошварі, Надьканіжі, Сігетварі, Солноці, Домброварі, Шопроні. У Печі під керівництвом професора університету Шандора Де Ловіагутна виникло угорське товариство друзів Радянської Росії.

Перу В.І.Худанича належить спеціальне дослідження про радянсько-угорські торговельні зв'язки у перші післявоєнні роки.²⁹ Вчений твердив, що "в цілому частка участі Радянського Союзу в зовнішньоторговельному обороті Угорщини в 1947 р. скоротилась в порівнянні з попередніми роками. В імпорті вона становила 11,6%, а в експорті – 15%. Це пояснюється тим, що загальний ріст торгового обороту був вищий за зріст у ньому радянської частини".³⁰ На думку В.І.Худанича, 1948 р. був поворотним пунктом у відносинах між СРСР і Угорщиною. Саме тоді в Москві було підписано Угоду про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу між СРСР і УНР. Цей договір теж став об'єктом окремого дослідження В.І.Худанича.³¹ Цікавий фактичний матеріал міститься у статті вченого "Боротьба Радянського Союзу за прийняття Угорської Республіки в Організацію Об'єднаних Націй".³²

На початку 70-х років В.І.Худанича справедливо вважали одним із провідних фахівців з історії Угорщини післявоєнного періоду. Доказом цього є той факт, що йому довірили взяти участь у написанні

фундаментальної трьохтомної праці "История Венгрии".³³ Багаторічна праця по вивченню історії Угорщини новітнього часу закономірно завершилася успішним захистом докторської дисертації. Дозволимо собі навести фрагмент інформації, яку опублікував на сторінках "Українського історичного журналу" В.В.Кравченко: "...28 лютого 1973 р. на засіданні Вченої ради Інституту АН УРСР відбувся захист дисертації на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук доцентом Ужгородського університету В.І.Худаничем на тему "Радянсько-угорське співробітництво в 1945–1965 рр. (політичне, економічне і культурне)". Офіційними опонентами виступили старший науковий співробітник Інституту слов'янознавства і балканістики, д.і.н., проф. А.І.Пушкаш, зав. каф. загальної історії Ужгородського державного університету, д.і.н., проф. І.М.Гранчак, старший наук. співробітник Інституту історії АН УРСР, д.і.н. І.Ф.Свєєєв. Неофіційним опонентом виступив старший наук. співробітник Інституту історії АН УРСР, д.і.н. І.М.Кулянич... На автореферат і дисертацію В.І.Худанича надійшли позитивні відгуки від науковців Києва, Томська, Москви, Рівного, Запоріжжя, Львова, Вінниці; Сегеда (УНР). Вчена рада Інституту історії АН УРСР одноголосно ухвалила присудити В.І.Худаничу вчений ступінь доктора історичних наук".³⁴

Після захисту докторської дисертації В.І.Худанич взяв участь у написанні двох колективних та власної авторської монографій.³⁵ Вважасмо, що на них треба зупинитися більш детальноше з кількох причин. По-перше, у них робився узагальнений аналіз історичного розвитку Угорщини в 1920 – другій половині 50-х років; по-друге, фактичний матеріал, який вводився до наукового обігу, відзначався своєю науковою новизною, яка не втратила своєї актуальності до нашого часу. І, нарешті, по-третє, ці праці свідчили про певну завершеність його наукових пошуків історичного розвитку Угорщини новітнього часу.

В 1982 р. московське видавництво "Наука" видало фундаментальну монографію "Кризис политической системы капитализма в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (межвоенный период)", в якій перу В.І.Худанича належав окремий розділ "Зовнішня політика угорської буржуазної держави". Вивши до наукового обігу нові архівні джерела, зокрема "Щоденник" Міклоша Горті, В.І.Худанич, на нашу думку, зробив об'єктивний, хоча і не позбавлений заідеологізованості, аналіз зовнішньополітичного курсу Угорщини у міжвоєнний період. Сьогодні, коли робляться спроби ідеалізувати гортістський режим, міркування вченого як ніколи актуальні. "Встановлення диктатури буржуазії і поміщиків було ознаменовано хвилею кривавого терору, – писав В.І.Худанич. – В'язниці і концентраційні табори були переповнені робітниками, селянами, представниками прогресивної інтелігенції. Десятки тисяч учасників революційного руху були зв'язані і замучені в застінках. Кривавий режим Горті був режимом тюрем, концтаборів і

нищенств, режимом жадливого пригнічення і експлуатації трудящих мас".³⁶ А хіба теперішні оцінки режиму М.Горті чимось суттєво відрізняються?

Необхідно погодитись з твердженням автора, що у зовнішній політиці гортістський режим повністю орієнтувався на країни Заходу. В.І.Худанич детально проаналізував умови Версальського договору для Угорщини, згідно з яким пост фактум були закріплені кордони Угорщини без територій, які відійшли до Чехословаччини, Румунії та Королівства сербів, хорватів і словенців. Контингент угорської армії не повинен був перевищувати 30 тисяч чоловік, а над Дунаєм встановлювався контроль переможців. Згідно з договором, населення країни, яке скоротилося внаслідок нових кордонів до 7 млн. чоловік, повинно було сплатити половину державного боргу колишньої Австро-Угорської монархії, а також репараційні платежі. Правий В.І.Худанич, коли пише, що "гортістський режим всі ці тяготи переклав на плечі трудящих мас".³⁷

Разом з тим, граючи на національних почуттях громадян країни, гортісти проголосили ревізію Тріанонського мирного договору. Вони пред'являли територіальні претензії до сусідніх країн, виношували авантюристичні плани, направлені на зміну кордонів. З цього часу постійним принципом угорської зовнішньої політики було невизнання суверенітету всіх сусідніх держав. В.І.Худанич довів, що чехословацький уряд в роки правління Телекі зробив перші кроки до зближення з Угорщиною, однак не міг погодитись на втрату всієї Словаччини і утворення так званої "великої Угорщини".³⁸ Так, апетити гортістської Угорщини були непомірними. Вимоги повернути Словаччину, Закарпаття, Трансильванію, Банат і Бачку лунали із залів різноманітних міжнародних конференцій, із сторінок преси, з парламентської трибуни.

В.І.Худанич зробив об'єктивний аналіз тодішньої міжнародної обстановки, проаналізував основні напрямки зовнішньополітичної діяльності Угорщини. "Гортісти шукали слабку ланку в Малій Антанті, створеній в 1920–1921 рр., яка орієнтувалася на перших початках на Францію. В Малу Антанту входили Чехословаччина, Румунія і Королівство сербів, хорватів і словенців. Гортісти хотіли вбити клин в Малу Антанту, одержавши Закарпатську Україну і частину Словаччини, мати спільний кордон з Польщею. Це задовольняло і правлячі кола Польщі"³⁹ – підсумував В.І.Худанич. Детально проаналізувавши переговори України з країнами Малої Антанти, вчений вірно акцентував, що у зв'язку з тим, що питання про гарантії недоторканості кордонів не обговорювалось, тому переговори в Женеві (13 вересня 1926 р.) закінчилися безрезультатно.

В 1927 р. на зближення з Угорщиною пішла фашистська Італія. Мав рацію В.І.Худанич коли твердив, що "підписання італо-угорського договору стало початком зближення двох фашистських режимів і основою для майбутнього альянсу Італії, Угорщини та Німеччини".⁴⁰ В 1934 р. був підписаний торговельний договір між Угорщиною і Німеччиною, а Гітлер

"пообіцяв підтримати претензії Угорщини щодо сусідньої Чехословаччини".⁴¹ Ще раніше, в 1939 р., був прийнятий закон про розширення регентських повноважень Горті. Отже, довів В.І.Худанич, Угорщина крок за кроком зближувалася з країнами антикомінтернівського пакту. Цей акт відбувся 24 лютого 1939 р. В цій праці В.І.Худанич впритул підійшов до дослідження історії Карпатської України, яка і дала перший бій гортістам. Однак, тоді ще такий час не настав. Зате на початку 90-х років В.І.Худанич був одним із перших, хто почав ґрунтовно і незаангажовано досліджувати історію Карпатської України, про що мова йтиме децю пізніше.

В 1972 р. В.І.Худанич у співавторстві з професором І.М.Гранчаком взяв участь у написанні колективної монографії "Українська РСР у радянсько-угорському співробітництві". Автори детально розглянули десятирічний період співробітництва (1945–1955 рр.), висвітливши такі проблеми, як "Встановлення радянсько-угорських економічних зв'язків нового типу", "Українська РСР в радянсько-угорському економічному співробітництві", "Українська РСР в радянсько-угорському науково-технічному співробітництві" тощо. В.І.Худанич та І.М.Гранчак, базуючись на величезному фактичному матеріалі, підсумували, що однією з важливих форм співробітництва між двома країнами було науково-технічне співробітництво.⁴² На сторінках монографії поміщено цікавий матеріал про співробітництво між Закарпатською областю і Саболч-Сатмарською областю УНР, яке продовжується по сьогоднішній день. Розпалася світова система соціалізму, перестала існувати супердержава СРСР, колишня Угорська Народна Республіка категорично відмовилася від соціалізму, але не припинилися дружні відносини між незалежною Україною та Угорщиною. Хоча б тільки виходячи з цієї тези, праці В.І.Худанича 70–80-х років мають право на існування.

У монографії "Радянсько-угорське співробітництво в 1945–1948 роках" В.І.Худанич на основі численних архівних джерел та інших матеріалів висвітлив процес становлення і розвитку радянсько-угорських відносин. Основну увагу було приділено розширенню зовнішньополітичних, економічних та культурних зв'язків між двома державами. Важливим було і те, що проблема радянсько-угорських взаємин подавалася на фоні внутрішньої історії Угорщини, на фоні розвитку міжнародних відносин у Центральній і Східній Європі в перші роки після Другої світової війни.

На початку 90-х років дослідження історії Угорщини відійде децю на задній план, поступившись скрупульозним вивченням історії Закарпаття. Однак, В.І.Худанич, видаючи "Календар українців Угорщини", відкриває все нові і нові сторінки історії сусідньої країни.

2. Сторінки історії Закарпаття ХХ століття

На початку 90-х років В.І.Худанич звернув увагу на політичну історію Закарпаття новітнього періоду, присвятивши даній проблематиці близько сотні наукових і науково-популярних праць. За десять років незалежності він зумів досить повно дослідити національно-визвольну боротьбу закарпатських українців у 1918–1919 рр., міжвоєнний період в історії краю, проголошення Карпатської України та діяльність автономних урядів А.Бродія і А.Волошина, боротьбу закарпатських патріотів проти угорського окупаційного режиму, воз'єднання краю з Україною. Тобто, праці В.І.Худанича дають змогу краще збагнути історію Закарпаття 1918–1945 рр., яка ще до недавнього часу залишалася білою плямою.

У статті "Руська Країна в 1918–1919 роках", написаній у співавторстві з В.Л.Боднаром, В.І.Худанич вкотре знову звернувся до розпаду Австро-Угорської монархії та виникнення на її руїнах незалежних держав.⁴⁴ Аргументуючи волю закарпатських українців жити в одній державі з великим українським народом, вчений виділив кілька моментів, а саме: важке соціально-економічне становище в краї, який займав останнє місце в економічному розвитку Угорщини і з якого чи не половина населення до першої світової війни виїхала за океан у пошуках праці; повне політичне безправ'я. У Закарпатті не було жодної політичної партії чи організації, які б захищали права й інтереси, потреби простого населення краю; напередодні і під час першої світової війни у Закарпатті відбувалася мідяризація українського населення; мобілізація чоловічого населення, чотирирічна війна, бої в Карпатах, вщент розорений край. Населення голодувало; частина закарпатців – військовослужбовців угорської армії – побувала в Західній Україні, а після укладення Брестського миру – і на Великій Україні, де побачила життя своїх кровних братів, відчула до себе хороше ставлення.⁴⁵

В.І.Худанич детально описав Закон №10 про автономію руського народу і утворення так званої Руської Країни (міністр – О.Сабов, секретар-міністр – Ф.Гутка, губернатор – А.Штефан). Вчений влучно відмітив, що приймаючи цей закон про автономію, Угорщина "намагалася зберегти хоч щось із своєї величі. Вперше в історії вона спробувала надати Закарпаттю можливість самоврядування".⁴⁶ В.І.Худанич ґрунтовно проаналізував діяльність всіх народних рад, які діяли в тодішньому Закарпатті, зупинився на різних політичних орієнтаціях, яких притримувались представники політичної еліти краю. Заслужовує на увагу висновок, що "незважаючи на політичну орієнтацію інтелігенції (русофільську чи українську), національно-визвольний рух в Закарпатті становив собою складову частку загальноукраїнського національного руху".⁴⁷ Яскравими постатями проукраїнського напрямку, які згадуються в статті В.І.Худанича і В.Л.Боднара, були М.Брацайко, О.Невицький, М.Комарницький, герої

Гуцульської республіки.

В.І.Худанич вперше в історіографії зумів назвати причини неадаптації національно-визвольних змагань закарпатських українців у 1918–1919 рр. загалом і причини падіння Руської Країни зокрема. Не вдаючись до деталізації, зупинимось тільки на одній з них – на міжнародному факторі. "Провідникам Закарпаття було відомо, – констатував вчений, – що доля краю вирішувалася й емігрантськими колами, у США. Чехословацькі та закарпатоукраїнські лідери у США уклали угоду, за якою Закарпаття мало входити до складу Чехословацької республіки як автономне державне утворення. Про це знало й угорське керівництво. Мирна конференція, яка проходила в Парижі, також прийняла рішення на користь Чехословаччини".⁴⁸ Так починалася нова сторінка в історії Закарпаття – період входження краю до складу Чехословаччини. Сучасні дослідники його називають міжвоєнним.

"Міжвоєнний період в історії Закарпаття"⁴⁹ – так називалася стаття В.І.Худанича, опублікована в збірнику матеріалів міжнародної наукової конференції "Українські Карпати: етнос, історія, культура". Автор одним із перших у вітчизняній історіографії, намагаючись відійти від класових позицій до загальнолюдських цінностей, вказав на те, яке місце в житті українців Закарпаття займає міжвоєнний період. Стаття носить методологічний характер, є узагальнюючою, а висновки В.І.Худанича, на нашу думку, є переконливими і аргументованими: по-перше, празький уряд вважав, що Закарпаття тільки тимчасово перебуває у складі республіки. За весь міжвоєнний період тут не було побудовано ні одного солідного промислового підприємства. Але треба відзначити, що уряд Чехословаччини сприяв відбудові й розбудові краю. Про це свідчить будівництво шляхів, урбанізація, організація охорони здоров'я, частково земельна реформа.

По-друге, за міжвоєнний період в Українських Карпатах відбулася значна культурна революція. В краї була створена сучасна мережа європейського рівня народної освіти, налагоджено випуск кількох десятків журналів і газет. Були зроблені перші кроки професійного навчання молоді, зріс життєвий рівень населення краю. По-третє, в краї почала розвиватися українська національна свідомість. Все це проходило не просто, а у важкій боротьбі з русофільством і угрофільством. По-четверте, національна зрілість проявилась і в тому, що наприкінці міжвоєнного періоду у краї були проведені вибори до першого союму, який проголосив створення держави Карпатська Україна, були організовані збройні сили цієї держави – Карпатська Січ, яка вперше в кінці міжвоєнного періоду зі зброєю в руках виступила проти гортістської Угорщини.

По-п'яте, розвиток багатопартійності у Чехословаччині, в тому числі і на Закарпатті, дав можливість зростанню політичної свідомості, політичної культури закарпатських українців, вони могли вчитися стратегії і тактиці

боротьби за воз'єднання усіх українських земель. По-шосте, надаючи підтримку українській еміграції в Чехословаччині, уряд і президент країни розуміли належність Закарпаття до України. Навіть чехословацька Академія наук визнала в 20-х роках, що мова закарпатців – українська. По-сьоме, незважаючи на те, що обіцяна автономія на Закарпатті була здійснена протягом шести місяців в кінці міжвоєнного періоду, а протягом майже двадцяти років Закарпаття знаходилося в невизначеному адміністративному становищі, наш край зробив великий стрибок у своєму розвитку в міжвоєнний період, заявив про своє існування, створив свою українську державу.⁵⁰

В.І.Худанич ще не раз звертатиметься до оцінки міжвоєнного періоду в історії Закарпаття. Зокрема, на міжнародній науковій конференції "Карпатська Україна: Національне відродження. Політичний розвиток. Персоналії", яка проходила 11–12 березня 1999 р. в Ужгороді, В.І.Худанич виступив із змістовною доповіддю "Державотворчий процес на Закарпатті в міжвоєнний період".⁵¹ Проаналізувавши перші кроки багатопартійної системи в ЧСР, дослідник справедливо відзначив, що "чехословацький уряд усе зробив, аби найбільш впливовими політичними партіями на Закарпатті були філіали чеських партій... Перші політичні партії на Закарпатті класифікувалися за ознакою – підтримують вони чеське панування чи ні".⁵² Другий важливий момент, на який звернув увагу В.І.Худанич, стосувався ЧСР як багатонаціональної держави. "Політичний розвиток Закарпаття, – писав дослідник, – відзначався антагонізмом між офіційним ставленням чехословацьких правлячих кіл до українського питання та народним рухом за реалізацію автономії краю... Ставлення чеських буржуазних і дрібнобуржуазних партій до питання автономії були диференційованими, зумовленими класовими інтересами та ступенем їх відносної самостійності в політичній структурі держави".⁵³

У праці "Державотворчий процес на Закарпатті у міжвоєнний період" В.І.Худанич, вивши до наукового обігу нові архівні документи, оцінюючи вибори до чехословацького парламенту 1924–1925 і 1925–1926 рр., однозначно підсумував, що їх результати "показали, що на Закарпатті було багато незадоволених тією політикою, яку проводили чехи в краї".⁵⁴ Зокрема, 9 із 13 закарпатських депутатів і сенаторів у чехословацькому парламенті після виборів 1925–1926 рр. перебували в опозиції до празького уряду.⁵⁵ Хоча опозиція Празі існувала протягом всього міжвоєнного періоду, однак, відзначив В.І.Худанич, "перше десятиріччя чеського панування на Закарпатті закінчилося перемогою чеської адміністрації".⁵⁶

В.І.Худанич вперше звернув увагу на той факт, що в опозицію до Праги стали великі українські та русофільські організації в США і Канаді, які свого часу спричинилися до входження краю до складу ЧСР. Небажанням чехословацьких властей надати закарпатцям автономні права скористалися антиукраїнські сили в Угорщині, які не втрачали надії на повернення

Срібної землі в доно святостефанської корони. Якщо до цього додати, що прийшли до взапорозуміння український і русофільський політичні рухи в самому Закарпатті, то зрозумілий вираз В.І.Худанича, що 1938 рік "став роком серйозних випробувань" для наших країн.⁵⁷ Всі ці фактори і вплинули на рішення Праги надати Підкарпатській Русі автономні права, а згодом призначити перший автономний уряд.

В.І.Худанич досить детально зупинився на аналізі діяльності автономних урядів А.Бродія та А.Волошина, хоча пізніше присвятить цій проблемі виражені спеціальні роботи. Безперечно, правий вчений, коли відзначає, що спокійно керувати молодією автономною країною заважало кілька чинників. До них він цілком справедливо відніс негативні рішення Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р., античехословацьку і антиукраїнську діяльність угорських ревізіоністів тощо. Зрозуміло, що в таких умовах А.Волошин прийняв єдино правильне рішення – орієнтуватися на Німеччину. На думку В.І.Худанича "окремі звернення до Німеччини є свідченням того, що доля європейських держав у той час вирішувалася в Берліні, і Волошин це розумів. Будучи патріотом свого народу, він використовував усі можливості побудови на Закарпатті Української держави".⁵⁸

Характеристика міжвоєнного періоду була б неповною, якби В.І.Худанич не звернув увагу на негативний вплив угорської іреденти на суспільно-політичний розвиток Закарпаття у міжвоєнний період. В передмові до однієї з монографій про діяльність угорської іреденти в 1918–1939 рр.,⁵⁹ В.І.Худанич однозначно заявив, що Угорщина "весь міжвоєнний період цікавилася долею Закарпаття, не могла змиритися з тим, що втратила "лакомий кусок" Великої Угорщини.⁶⁰ Мета, яку ставили перед собою угорські агітатори-іредентисти – підготувати край до боротьби проти ЧСР, висловити своє бажання щодо злуки Закарпаття з Угорщиною, підтримувати ті русинські партії, зокрема АЗС, які діють спільно з ними, викликати неспокій. Немаловажним фактором було і те, що Угорщина не шкодувала коштів для фінансування іредентизму, хоч сама була в дуже важкому економічному стані.

Автор вищезгадуваної передмови переконливо довів, що відноситься до тих дослідників, які йдуть в ногу з життям. Цитуючи доповідь-промову академіка Угорської АН Ф.Глоца "Тріанонська Угорщина. 1920–1994", В.І.Худанич просив майбутніх дослідників звернути увагу на те, що угорська історіографія дещо змінила своє ставлення до Тріанона. На думку угорських істориків Тріанон приніс Угорщині не тільки розпад Великої Угорщини, урізану державу і злидні, а й те, що національні меншини колишнього угорського королівства, опинившись в інших державах, сьогодні вже не бажають повертатися в доно святостефанської корони.⁶¹

Величезну кількість праць В.І.Худанич присвятив найяскравішій сторінці в історії закарпатських українців – Карпатській Україні.⁶²

Заслужовує на увагу його змістовний виступ на міжнародній науковій конференції "Карпатська Україна – пролог відродження української держави", на якій вчений виголосив доповідь "Карпатська Україна в системі міжнародних відносин: Схід – Захід". Дослідник охарактеризував держави, які, в тій чи іншій мірі, були причетними до розвитку політичних подій наприкінці 30-х років у Карпатській Україні. В.І.Худанич логічно відмітив, що першим і найбільш надійним союзником Угорщини стала Польща, а згодом і Італія. На думку автора, Польща бажала мати спільний кордон з Угорщиною, а це було можливо тільки шляхом окупації Закарпаття гортистами. На проведення Польщею саме такої політики впливали ряд чинників. По-перше, поляки мали до Чехословаччини територіальні вимоги в районі Тешіна, який Лігою Націй був переданий ЧСР; по-друге, Чехословаччина не визнавала приєднання Західної України до Польщі і до 1923 р. утримувала на своїй території збройні загони УСС; по-третє, на території ЧСР, у тому числі й на Закарпатті, було багато емігрантів із Західної України, які вели підпільну діяльність проти Польщі; по-четверте, надання повної автономії українцям Закарпаття у рамках Чехословаччини могло негативно вплинути на національно-визвольний рух у Польщі; по-п'яте, український національно-визвольний рух на Закарпатті та уряд А.Волошина мали завдання не тільки зберегти Карпато-українську державу, але допомогти українцям у боротьбі за створення соборної Української держави.⁶³

Що стосується Італії, то ця країна мала хороші відносини з Угорщиною, підтримуючи угорський ревізіонізм і продаючи гортистам свою зброю. В.І.Худанич звернув увагу на той факт, що утворення Карпато-української держави в 1938–1939 рр. викликало в міжнародному масштабі великий резонанс і загальний інтерес. Українською справою займалися тоді кабінети міністрів великих держав та їхні генеральні штаби. Зокрема, генеральний штаб Угорщини розробив план "АБА" – захоплення Закарпаття. Але найбільш зацікавлена в роздуванні української проблеми була Німеччина, яка не вважала Закарпаття і Україну своїми союзниками, а тільки простором. Висновок, до якого прийшов В.І.Худанич, підтримує переважна більшість сучасних дослідників: "Закарпаття стало розмінною монетою між різними державами".⁶⁴

Якщо вищеназвана стаття була присвячена міжнародному становищу Карпатської України, то в статті "Карпатська Україна в 1938–1939 рр.", написаній у співавторстві з В.Л.Боднаром, В.І.Худанич охарактеризував цілий комплекс питань внутрішньополітичного становища Карпатської України:⁶⁵ надання краю автономії; діяльність автономних урядів А.Бродія і А.Волошина; наслідки Мюнхенської угоди і Віденського арбітражу; економічний розвиток Карпатської України; Хуст – нова столиця Карпатської України; напади угорських і польських терористів на Карпатську Україну; вибори і засідання Сейму Карпатської України;

розпуск політичних партій і утворення УНО; єпископ О.Стойка і Карпатська Україна; державно-правова діяльність уряду Карпатської України тощо.

Однак, на нашу думку, ця стаття В.І.Худанича і В.Л.Бодяра цінна, перш за все, своїми висновками. Автори аргументовано довели: 1) проголошення Карпатської України державою було прогресивним явищем, бо Закарпаття нарешті з небуття прийшло до своєї державності, що в той час і в тій обстановці було прогресом; 2) закарпатці були першими, які не послухалися Гітлера і дали відсіч фашистам і гортистській армії, першими пролили свою кров напередодні Другої світової війни; 3) до сьогодні дискусійним є те, чи треба було Карпатській Січі вести боротьбу проти чехословацької армії, чи не краще було об'єднатися з нею для боротьби проти Угорщини; 4) великою помилкою уряду А.Волошина було те, що він не дозволив опозицію; 5) український націоналізм в тій формі, в якій він проявлявся на Закарпатті в цей період не виправдав себе; 6) ідея, якій віддав все своє життя А.Волошин, була вірною, але тактика досягнення соборної України була непослідовною; 7) для досягнення державної незалежності необхідна згуртованість усіх прогресивних сил нації; 8) зазнали краху твердження Е.Бенеша, що Закарпаття не може мати автономію, бо воно не має своїх кадрів, своєї національної інтелігенції; 9) саме виникнення Карпатської України як держави ще раз продемонструвало перед усім світом, що на Закарпатті живуть українці, які бажать мати свою державність разом з своїми братами з великої України; 10) виникнення Карпато-української держави на маленькому клантикові української землі в майбутньому дало можливість Закарпаттю возз'єднатися з матір'ю-Україною в єдиній державі.⁶⁶

В центрі наукових досліджень В.І.Худанича знаходились Збройні Сили Карпатської України – Організація Народної Оборони Карпатська Січ.⁶⁷ У грунтовній статті "Виникнення, структура і діяльність Карпатської Січі" В.І.Худанич чітко вказав на фактори, які сприяли виникненню цієї організації. До основних вчений відніс наступні: велике політичне піднесення усього українського населення краю, яке домагалось своєї державності; уряд Карпатської України вимагав оборони своїх кордонів від угорських і польських терористів, які постійно нападали на населені пункти краю; національно свідомо молодь сама горнула до Карпатської Січі, щоб із зброєю в руках захищати свій край і не потрапити в нове угорське рабство; українська діаспора надавала значну допомогу у створенні військової організації в краї, чехи і словаки не хотіли захищати Закарпаття від угорської окупації.⁶⁸

У статті детально описано Установчі збори, на яких була утворена ОНОКС, наводиться склад її військового штабу, містяться відомості про команданта січовиків Д.Климуша та членів штабу – І.Романа, І.Рогача, С.Росоху. В.І.Худанич не обминув увагою внесок галичан у формування

січових загонів. У його праці йдеться про З.Коссака-Тарнавського, М.Колодзінського, Г.Барабаша-Чорного, Ю.Калину, Є.Врещону-Волницького, Р.Шухевича та багатьох інших. Дослідник добросовісно охарактеризував структуру Карпатської Січі, всі її відділи, зупинився на діяльності жіночої Січі. Введення до наукового обігу великого і маловідомого джерельного матеріалу дало змогу автору простежити взаємодії між штабом Карпатської Січі та Проводом Українських Націоналістів. Автор охарактеризував усі основні акції, в яких брали участь карпатські січовики.

Цікаво описує В.І.Худанич події 14–15 березня 1939 р., коли Карпатська Січ дала бій гортистам. Полемізуючи з істориками, які звинувачують А.Волошина у відданні наказу про опір агресорові, вчений цілком вірно констатує: "Насправді А.Волошин зробив певні кроки, щоб ліквідувати конфлікт мирним шляхом, але угорці цього не хотіли".⁶⁹ Більш детальноше останні дні Карпатської України В.І.Худанич висвітлив у великій за обсягом статті "Розчленування Чехословаччини й окупація Закарпаття Угорщиною (1938–1939 рр.)".⁷⁰ Стаття складається із окремих розділів, які доповнюють один одного: діяльність автономних урядів А.Бродія і А.Волошина; Віденський арбітраж і його наслідки для Закарпаття; окупація Карпатської України; запровадження регентського комісаріату.

Описуючи окупацію Карпатської України, В.І.Худанич відзначив, що Угорщина почала підготовку до нападу ще 4 березня 1939 р. Війська Угорщини були зняті із західного кордону і стали в бойовій готовності на угорсько-українському кордоні, де було сконцентровано 12 дивізій. На півночі Польща вивела на карпатські перевали 4 дивізії. Таким чином, співвідношення сил було явно на користь Угорщини.⁷¹ Карпатська Січ п'ять важких днів вела нерівний бій з окупантами. За даними угорських архівів, які опрацював В.І.Худанич, січовики втратили 230 чоловік убитими, багато було поранених, в полон взято 450 чоловік.⁷² Однак, закарпатські січовики гинули і на інших фронтах. В.І.Худанич описав бої на підступах до Севлюша, Рокосова, Королева тощо. Заслуговує на увагу аналіз звіту майора угорського генштабу Яноша Няри про березневі операції, введеного до наукового обігу В.І.Худаничем. Січовики, зазнаючи значних втрат у боротьбі з агресором, разом з тим, знищили "160 гонведів і офіцерів та біля 400 було поранено".⁷³ Хіба ці цифри не є доказом, що Карпатська Січ дійсно дала серйозний бій окупантам?

Необхідно погодитись з В.І.Худаничем, що "з точки зору зовнішньої політики, окупація Закарпаття являла собою небезпеку у розв'язуванні Другої світової війни. Встановлення спільного угорсько-польського кордону давало можливість Німеччині розпочати наступ на Польшу з тилу".⁷⁴ Розумів це і Радянський Союз, який рішуче засудив окупацію Угорщиною Закарпаття.

В.І.Худанич зарекомендував себе не тільки як скрупульозний дослідник

історії Карпатської України, але й як історіограф. На Всеукраїнській науковій конференції "Проблеми української історіографії" (1996 р.) він виступив з доповіддю "Історіографія Карпатської України". Вчений зробив аналіз як перших книг про Карпатську Україну ("Карпатська Україна: географія – історія – культура", праці А.Шмідта, В.Бірчака, П.Стерча, В.Гренджі-Донського, А.Штефана), так і робіт сучасних дослідників.⁷⁵

В.І.Худанич разом з професором Василем Маркусом (США) виступив редактором-упорядником унікального видання "За Українське Закарпаття".⁷⁶ Це великої ваги наукове дослідження та осмислення подій навколо судових процесів над українською молоддю Закарпаття, що мали місце в каштелі Ковнера 1942 року. До речі, В.І.Худанич як член юнацької ОУН, був безпосереднім учасником тих подій, що мусів старанно приховувати в часи комуністичного режиму в СРСР. Ця тема була зовсім не висвітлена в історіографії і вважалася офіційно забороненою, про що В.І.Худанич і В.В.Маркус і відзначили в передмові: "Українська історіографія ще не розкрила достатньо повно тло фактів та персоналій цієї справи. Щойно в 1991 р. почали з'являтися у пресі деякі невідомі широкій громадськості факти, опубліковано прізвиська учасників та вчинено скромну спробу оцінити "ковнерську справу" на фоні новітньої історії Закарпаття. Сама подія та те, що до неї призвело і що сталося пізніше, як наслідок підпільного руху 1940–1942 рр., ще чекають свого сумлінного історика-літописця".⁷⁷

В.І.Худаничу в книзі "За Українське Закарпаття" належать три нариси "Забуті сторінки історії", "Прорадянське підпілля на Закарпатті в 1939–1944 рр. та забута боротьба студентів краю в ці роки" і "В'язні Ковнера".⁷⁸ В.І.Худаничу як учаснику подій та історично-фахівцю вдалося відповісти на головне питання: як з'явилася "ковнерська справа"? Після окупації Карпатської України гортистами в краї "виникають підпільні групи серед усіх верств населення, а головне серед молоді, яка особливо не здатна ставати на коліна перед окупантами, а готова до самопожертви у боротьбі за національну свідомість, за волю і незалежність свого краю і всієї України. Ставка була взята на молодь, зокрема на передову студентську, яка більш усвідомлювала своє українське походження і в меншій мірі не впадала в підозру угорської розвідки і контррозвідки".⁷⁹ Підпільники зірвали на Замковій горі угорський і повісили синьо-жовтий прапор, приурочивши цю акцію річниці з проголошення незалежності Карпатської України, почали випуск нелегальної газети "Чин", яка відкрито закликала до рішучих дій проти окупантів. Майбутні ковнерівці налагодили випуск листівок, українських календарів, щорічно організували вихід молоді і листовада на могили січових стрільців у Мукачеві.

Із додатків до книги видно, що 17 липня 1942 р. угорський суд притягнув до судової відповідальності 84 підпільників, 22 липня – ще 23. Всього було засуджено 126 закарпатських патріотів. 60-м у списку значився "Худанич

Василь Іванович – нар. в с.Берегкішвалу 1922 р., русин, студент; мати – Лунак Ганна".⁸⁰ В.І.Худанич простежив подальшу долю ковнерівців. За його даними, "на Закарпатті ще проживає біля 50 ковнерівців. 16 померли природною смертю, а інші – в ГУЛАГах Казахстану і Комі".⁸¹

У вироку угорського королівського суду було чітко зафіксовано, що ковнерівці ставили собі за мету "відірвати Закарпаття від Угорщини, на випадок потреби і революційним шляхом, і приєднати його до самостійної української держави".⁸² Отже, ми маємо всі підстави вважати учасників антугорського підпілля як полум'яних борців за возз'єднання краю з Україною. Ця актуальна тема теж перебувала в центрі уваги В.І.Худанича. В листопаді 1994 р. він виступив з доповіддю "Перший з'їзд Народних комітетів Закарпатської України" на науковій конференції, присвяченій 50-річчю визволення Закарпаття від фашизму та 50-річчю Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України.⁸³ Визнаний в Україні вчений і одночасно активний учасник тих славних подій, В.І.Худанич підсумував: "У цілому возз'єднання Закарпаття з Україною збагатило загальноукраїнський історичний процес. Повосна Україна була возз'єднана і єдина стала важливим фактором в житті українського народу. Значно розширилися її кордони, зросла економічна і політична вага України, докорінно змінився склад населення і що найважливіше: вперше за багато століть усі українські землі опинилися в межах однієї держави. Це – незаперечний факт".⁸⁴

Отже, за десятиріччя незалежності України професор В.І.Худанич опублікував близько сотні праць, в яких простежив національно-визвольну боротьбу закарпатських українців на всіх етапах української державності в ХХ столітті – в подіях 1918–1919, 1938–1939 і 1944–1945 рр. Якщо б вдалося звести воедино всі його статті, а сподіваємось, що це незабаром буде зроблено, то перед нами постане фундаментальна монографія В.І.Худанича про національно-визвольний рух в Закарпатті в 1918–1945 рр. Саме цим рокам присвячений другий том "Нарисів історії Закарпаття",⁸⁵ хоча невідомо з яких причин, серед її авторів В.І.Худанича немає. Прикро, але факт.

3. Майстер історичного портрета

Протягом десятиліть панування тоталітаризму і авторитаризму в СРСР конкретна роль особи в історії замовчувалася, а нерідко і фальсифікувалася. Сьогодні, на початку третього тисячоліття, відбувається хоч і запізнілий у часі, але закономірний процес переоцінки цінностей, ми повертаємо собі забуті імена вчених, письменників, державних діячів. Багатьох із них відкриваємо для себе вперше. Це стосується як діячів Закарпаття, так і загальноукраїнського масштабу. Михайло Грушевський і Володимир

Винниченко, Дмитро Донцов і В'ячеслав Липинський, Василь Пачовський і Андрій Мельник... Ці, та багато інших славних імен, були об'єктами ґрунтовних досліджень В.І.Худанича.

Державні діячі всеукраїнського масштабу одержали виважену оцінку В.І.Худанича у колективних працях "Становлення і розвиток політичної думки в Україні" та "Історія української державності".⁸⁶ У першій книзі В.І.Худанич написав розділи "Міжвоєнний етап у розвитку політичної думки в Україні", "Післявоєнний і сучасний етап у розвитку української політології", "Геополітичне положення України та її взаємини із сусідніми державами".

Один із головних героїв праць В.І.Худанича – академік і перший президент УНР Михайло Грушевський, який "як політик пройшов шлях від автономії України в складі Росії до її федерації з Радянською Росією, а згодом до повної незалежності України".⁸⁷ На глибоке переконання автора, "цінність політичного заповіту Грушевського і в тому, що він закликав український народ до єднання у вирішенні його національно-історичної долі... Він розробив народницький і державно-національний напрям в побудові української державності, далі розвинув українську національну ідею, розпочату в другій половині XIX ст."⁸⁸

У 1997 р. В.І.Худанич знову звернувся до політичної спадщини Михайла Грушевського, виступивши на науковій конференції з доповіддю "Концепція державності М.Грушевського".⁸⁹ Історик відзначив, що "розроблюючи політичну історію, Грушевський відмовлявся від теорії класової боротьби як русійної сили розвитку суспільства, а натомість запропонував історію української державницької ідеї. Він сформував українську ідею, яка в нього тісно пов'язана і поєднана із ідеєю свободи, насамперед національної".⁹⁰ Автор дав також влучну характеристику очолюваної М.Грушевським Української Центральної Ради, яка "еволюціонувала від вимог національно-територіальної автономії до самостійності України, прийнявши поступово всі постулати державного будівництва".⁹¹

У праці "Історія української державності" до портрета М.Грушевського приєднався біографічний нарис про Володимира Винниченка – теж яскравої особистості у вітчизняній історії.⁹² На думку В.І.Худанича, у В.Винниченка простежується подвійне відношення до більшовиків; він засуджує шовіністичну і колоніальну політику російських більшовиків щодо України, але підтримує більшовицький терор. Необхідно погодитись з твердженням В.І.Худанича, що В.Винниченко "належав до людей, які не можуть жити без утопій".⁹³ Що стосується Дмитра Донцова, то він "розумів націоналізм не як систему вартості, ідеологію чи, в кінці-кінців, як політичну програму. Він розглядав націоналізм як світогляд, що стимулює всі почини і встановлює взаємини зі всіма проєктами зовнішнього світу".⁹⁴ Саме ідеологія Д.Донцова стала основою українського націоналізму,

політичним кредо Степана Бандери і Романа Шухевича.

В'ячеслав Липинський цілком справедливо віднесений В.І.Худаничем до течії українського монархізму, консерватизму, що послідовно обґрунтував необхідність і правомірність монархічно-гетьманського ладу в Україні. У праці В.І.Худанича В'ячеслав Липинський показаний на фоні його "теорії еліт", адже "державу можна будувати за ініціативою провідної верстви, або аристократії".⁹⁵ Саме політична еліта є носієм національної ідеї, керує всією нацією та очолює її в боротьбі за краще майбутнє. На сторінках книги також йдеться про яскраві постаті представників українського націонал-комунізму Миколу Хвильового, Олександра Шумського, Миколу Скрипника.⁹⁶

Перу В.І.Худанича належить змістовний нарис про суспільно-політичні погляди Василя Пачовського.⁹⁷ Простеживши життєвий і творчий шлях відомого галицького письменника, вчений звернув увагу на те, що В.Пачовський ще в студентські роки став палким українським патріотом, більше переживав трагедію бездержавності українського народу. Звідси і його бажання вивчити історію, культуру на всіх теренах України. Це простежується не тільки в поетичних творах, але й у політичній публіцистиці.⁹⁸ В.І.Худанич провів паралелі між ідеями В.Пачовського та М.Міхновського, адже десять заповідей Української народної партії письменник добре засвоїв. Необхідно погодитись з висновками В.І.Худанича, що "суспільно-політичні погляди В.Пачовського будувались на українській національній ідеї, яка, як свідомий духовний організм, жила його з більшою чи меншою силою впливу і створювала національно-духовний ґрунт для здорового поступального розвитку українства, постійно служила формуванню й утвердженню національної свідомості і національної єдності".⁹⁹ До цього додамо, що свої погляди, ідеї та міркування про майбутнє української нації Василь Пачовський передав своїм учням під час викладання в Берегівській гімназії. У 1934 р., склавши два письмові іспити з української мови та математики і один усний з чеської мови, В.І.Худанич теж став учнем Берегівської гімназії, де навчався 4 роки і 2 місяці, а потім продовжив навчання у Хустській гімназії. Пройдуть десятиліття, і В.І.Худанич виступить упорядником унікальних видань з історії становлення і діяльності Берегівської та Хустської гімназій.¹⁰⁰

Однак, повернемося до історичних персоналій, які ставали об'єктами досліджень В.І.Худанича. До них, зокрема, належить полковник Андрій Мельник, який після вбивства Євгена Коновальця очолював ОУН.¹⁰¹ Головний акцент автор звернув на ставлення А.Мельника до Закарпаття, зокрема до тої ситуації, яка склалася в краї наприкінці 30-х років. Загальновідомо, що під час існування Карпатської України Провід Українських Націоналістів, очолюваний А.Мельником, відрядив на закарпатську територію кращі свої кадри – М.Колодзінського,

Я. Барановського, О. Ольжича, З. Коссака та інших. В.І.Худанич писав, що А.Мельник знав Закарпаття ще з часів Першої світової війни, коли тут формувались загони УСС. У 1938 р. він був безпосередньо зв'язаний із Закарпаттям і спричинився до вироблення спеціальної програми збудови Української держави на маленькому шматкові української землі. Не припинялися зв'язки між А.Мельником та А.Волошином і після трагедії Карпатської України. В.І.Худанич детально зупинився на переговорах двох відомих політичних діячів того часу, які проходили у Венеції в липні 1939 р. Автор статті відзначав, що великою є заслуга полковника А.Мельника і в об'єднанні усіх громадських організацій в одну світову централю "Світовий Конгрес Вільних Українців", яка вже виникла після його смерті.¹⁰² Серед героїв нарисів В.І.Худанича – визначні постаті Карпатської України В.Шандор, Ю.Химинець і С.Росоха. Необхідно звернути увагу на той факт, що саме В.І.Худанич був упорядником і спричинився до появи на світ мемуарів цих відомих закарпатських політиків кінця 30-х років.¹⁰³ До всіх цих книг В.І.Худанич написав ґрунтовні статті, в яких дав оцінку внескові В.Шандора, Ю.Химинця і С.Росохи у розбудову незалежної Карпатської України.

Високо оцінивши книгу Ю.Химинця "Тернистий шлях до України", В.І.Худанич констатував: "Цінність пропонованого видання в тому, що тут в доступній формі викладено матеріали з історії та політичного життя Закарпаття за обширний період. Автор зібрав матеріали, зокрема архівні, які доповнюють праці інших дослідників історії Закарпаття цього періоду. Особливе значення має те, що Ю.Химинець був учасником багатьох подій, йому були відомі закулісні нюанси, що стосувалися розвитку подій на Закарпатті. Автор вперше знайомить нас із діяльністю підпільної організації юнацтва ОУН в Срібній Землі, керівником якої був сам".¹⁰⁴ Простеживши життєвий шлях і політичну діяльність Ю.Химинця як керівника закарпатських націоналістів, В.І.Худанич зауважив, що сучасний читач матиме можливість "співставити дослідження чи спостереження Ю.Химинця з працями інших авторів, що в останній час опубліковані як на Закарпатті, так і в діаспорі. Тобто – зможуть переконатися, що нового вніс Ю.Химинець в нашу історичну науку, у висвітлення боротьби закарпатців за свою державність".¹⁰⁵ До такої новизни В.І.Худанич відніс висвітлення Ю.Химинцем контактів між закарпатським осередком ОУН і його закордонним Проводом, діяльність ОУН у Відні, зокрема у створенні "Комітету Оборони Карпатської України". Юліан Химинець вперше описав як готувалося видання книги О.Чемеринського "Карпатська Україна", висвітлив проблему ставлення української еміграції в Німеччині до Карпатської України. І, взагалі, сьогодні неоцінними є свідчення Ю.Химинця, який впродовж років виступав зв'язковим між еміграцією і урядом А.Волошином.

Високу оцінку дав В.І.Худанич "Споминам" Степана Росохи –

заступника голови Союзу Карпатської України, одного з яскравих політичних діячів краю. "Мемуари Степана Росохи, – відзначав В.І.Худанич, – відрізняються від інших споминів колишніх керівників і будівничих Карпатської України. Він не пише історію краю, не подає свій життєвий відокремлено, а вплітає все це у свою, зокрема літературну, діяльність, розповідає про свою участь у тих важливих історичних подіях, які відбувалися на Закарпатті і за його межами, де йому доводилось працювати. Характерним для споминів є те, що автор ретельно продумав і написав, насамперед, план-проспект майбутніх споминів, якого він і дотримувався під час написання".¹⁰⁶

Безперечно, кульмінаційними в житті та діяльності С.Росохи були 1938–1939 рр. Адже в цей період він – заступник головного команданта Карпатської Січі, працює в Міністерстві освіти і культури, обраний послом Союзу Карпатської України, переживає трагічні березневі дні 1939 року... Палідо працював С.Росоха в еміграції. Зокрема в Торонто, він заснував Братство "Карпатська Січ", видавав однойменний журнал, був членом і входив у президію багатьох українських організацій Канади і США. У нарисі В.І.Худанича зустрічаємо емоційний портрет С.Росохи, який "був щирою, сердечною людиною: для кожного знаходив час, щоб підтримати і знайти добре слово, щоб розрадити в біді. Він допомагав усім, хто тільки до нього звертався за допомогою".¹⁰⁷ Відзначимо, що люди, які близько знали С.Росоху, підтверджують ці міркування В.І.Худанича у своїх спогадах (А.Штефан, С.Ключурак та ін.). До речі, нещодавно під час відвідин Канади мав можливість детально ознайомитись з особистим архівом С.Росохи, який зберігається у фондах міського архіву м.Торонто.

Найбільше уваги В.І.Худанич присвятив Вікентію Шандору – першому дипломату Карпатської України. У науковому збірнику, присвяченому 90-річчю з дня народження відомого політика і вченого, В.І.Худанич опублікував ґрунтовну статтю "Вікентій Шандор – політик і вчений".¹⁰⁸ Автор простежив основні віхи життя і політичної діяльності В.Шандора в 1938–1939 рр., зокрема на відповідальній посаді Представника Карпатської України в Празі. В.І.Худанич відповів на питання: Чому саме В.Шандор, маючи всього 31 рік, був призначений на цю важливу посаду? Відповідь вченого однозначна: "Насамперед тому, що він був добре підготовлений спеціаліст з юриспруденції (юридичний факультет Празького університету). Враховувався і той фактор, що В.Шандор був українським патріотом, проїнятим українською національною ідеєю. Було враховано і те, що він володів вільно кількома іноземними мовами, в тому числі чеською, угорською, німецькою, російською, які необхідні були йому для виконання поставлених перед ним завдань. Не менш важливим фактором було і те, що В.Шандор мав тісні зв'язки з основними міністрами центрального уряду, бо це були його професори під час навчання на юридичному факультеті Празького університету".¹⁰⁹ До такої влучної характеристики

важко ще щось додати.

В.І.Худанич дав високу оцінку праці В.Шандора "Закарпаття. Історико-правний нарис. ІХ ст. – до 1920 р." та першого тому "Споминів". На думку В.І.Худанича, "обидві праці мають солідну наукову базу. У них використані архівні матеріали, які закарпатським вченим, дослідникам історії краю, не були доступні, обширна література на різних мовах, а також листування автора з відомими науковцями і політичними діячами, де він уточнює окремі факти".¹⁰⁸ Хоча В.Шандор вже кілька десятиліть проживає в США, однак завжди думає про Україну та її народ. Це підмітив В.І.Худанич: "В.Шандор мов би перебував на Закарпатті напередодні долевирішальних виборів до Верховної Ради України в березні 1998 р., коли амбіції наших окремих керівників настільки великі, що кожен з них намагається створити хоч би якусь малу організацію, щоб стати лідером і розколоти національний фронт".¹¹¹

Унікальним є й другий том "Споминів" Вікентія Шандора, післямову до якого написав В.І.Худанич.¹¹² Даючи оцінку цій унікальній книзі, В.І.Худанич виділив її наукову новизну. На його думку, вона полягає в тому, що В.Шандор вперше опублікував спогади про вивезення німцями в Берлін А.Волошина та утримання його під наглядом гестапо; бачення А.Волошином майбутньої долі Закарпаття; звернення уряду Карпатської України в еміграції до Німеччини з метою послабити репресії угорців щодо патріотів краю тощо. В.І.Худанич справедливо пише про солідну джерельну базу "Споминів": "Навіть ці два документи, – відзначає вчений, – які раніше ніде не публікувалися, є свідченням того, що спогади д-ра Вікентія Шандора побудовані на архівному матеріалі, на особистих спостереженнях та на великій кількості використаних публікацій тогочасної преси".¹¹³ Прикро, що цю джерельну базу не замітив професор І.Поп, який зневажливо віднісся до "Споминів" В.Шандора на сторінках своєї "Енциклопедии Подкарпатской Руси".

Другий том "Споминів" В.Шандора, на глибоке переконання В.І.Худанича, цінний ще й тим, що в ньому дається цікавий підхід автора і до акту приєднання Закарпатської України до УРСР у вересні 1939 р. Оригінальні матеріали в "Споминах" містяться про Дмитра Німчука – посла Карпатської України, зв'язаного з підпіллям ОУН, а згодом розстріляного гестапо в Братиславі. В.І.Худанич влучно підмітив, що "спогади цікаві й тим, що автор концентрує свою увагу на причетності себе і кожного до української справи, а історичні події стають лише тлом, на якому відбувалися події. Тож "Спомини" д-ра Вікентія Шандора виглядають своєрідним літописом давно пережитого, та не забутого, ще і нині хвилюючого".¹¹⁴

Серед героїв нарисів В.І.Худанича є й наші сучасники – священики, письменники, вчені, політичні діячі. Пишучи про десятиріччя заснування "Комісії зв'язку і інформації українців Закарпаття в діаспорі", В.І.Худанич

написав про В.Маркуся, І.Фізера, О.Данка, М.Папа, О.Барана, М.Логуш та багатьох інших. До речі, В.І.Худанич сам є активним діячем КоЗІ, бере участь у виданні друкованого органу цієї організації.¹¹⁵ Особливо серед членів КоЗІ виділяється професор Василь Маркусь, який видає "Енциклопедію Української Діаспори".

Щірі рядки присвятив В.І.Худанич єпископу Мукачівської греко-католицької єпархії Івану Маргітичу, який минулого року відсвяткував свій 80-літній ювілей: "Серед своїх ровесників в Закарпатті І.Маргітич є небуденною постаттю. Нікому ж бо іншому з його ровесників не стало відваги віддати себе всеціло на службу своєму народові, обираючи професію священника. Йому було ясно, що праця для народу важка, відповідальна, ризикована політично і нестабільна фінансово. Але вийшов він з народної гущі, бачив народну кривду і серцем і душею бажав йому допомогти. Владика Маргітич віддав на службі народові найбільше, даний йому Господом дар, – палкий патріотизм, швидкий розум, організаційний кміт і палке слово священника. У своїй суті Владика ніколи не зійшов з цього шляху, який він обрав ще в молоді роки".¹¹⁶

Щирою є також стаття про одного з своїх колег по університету професора Івана Михайловича Гранчака, який в 1998 р. відзначав своє 70-річчя. Зрозуміло, що В.І.Худанич як фахівець історії Угорщини, підняв проблему "І.М.Гранчак – дослідник історії Угорщини".¹¹⁷ Автор зумів виділити головне в науковій спадщині І.М.Гранчака, "який не тільки сам займався дослідженням історії Угорщини, але створив і цілу історичну школу в м.Ужгород, вмів вирощувати молодих дослідників, надавав їм практичну допомогу і виводив їх в широкую науку".¹¹⁸

Ось і завершений наш скромний нарис про наукову спадщину доктора історичних наук, професора Василя Івановича Худанича. Може склалася враження, що наукові зацікавлення вченого обмежувалися піднятими нами проблемами. Однак, це далеко не так. Василь Іванович – людина з широким науковим баченням, вчений, який працював і продовжує працювати на різноманітних напрямках сучасних галузей наук, зокрема історії та політології. Він є співавтором навчального посібника "Основи політології",¹¹⁹ в якому висвітлив ряд актуальних проблем сучасної політичної науки (Політичні партії та партійні системи, громадські організації, об'єднання та рухи, зовнішньополітична діяльність держав і світовий політичний процес тощо). Його перу належать статті "НАТО і Україна на сучасному етапі",¹²⁰ "Український музей в Стенфордї",¹²¹ "Україна вибиратиме президента"¹²² та багато інших. Можемо

перекинутися в дослідження історії середини XIX ст. і пригадаємо велику статтю В.І.Худанича про Слов'янський з'їзд в Празі у 1848 р.¹²¹ Отже, тематика наукових досліджень В.І.Худанича багатогранна і різноманітна: історія України, Угорщини та Словаччини, культурний розвиток країн Центральної і Південно-Східної Європи, становлення і розвиток політичної науки в Україні.

В.І.Худанич вже давно сформувався як вчений – визначний фахівець історії України та країн Європи XX століття, політолог. Він по-праву вважається патріархом української історичної науки в Ужгородському національному університеті, якому присвятив майже 50 років свого плідного наукового життя. Нам залишається тільки привітати Василя Івановича із славним ювілеєм і побажати йому нових творчих успіхів, бо кожна нова праця вченого закладає правдиву цеглину в міцну стіну української історичної науки.

¹ Худанич В.І. Робітничий і селянський рух на Закарпатті напередодні і під час першої російської народної революції // 50 років першої російської революції. – Львів, 1995. – С.153–158.

² Худанич В.І. Революційна боротьба трудящих Словаччини в 1919 р. в перші місяці після повалення радянської влади // Доповіді та повідомлення Львівського державного університету ім. І.Франка. – Вип.7. – Ч.ІІ. – Львів, 1957. – С.134–139; його ж: Революційне піднесення на Словаччині в листопаді 1918 – березні 1919 рр. // Дукля. – 1958. – №4; його ж: З історії спільної боротьби словацького і угорського народів проти монархії Габсбургів (листопад 1917 – квітень 1918 рр.) // Наукові записки УжДУ. – Т.XXXVIII. – Ужгород, 1959. – С.45–51; його ж: Боротьба трудящих Словаччини за встановлення радянської влади в 1919 р. // Там само. – Т.XXXIX. – Ужгород, 1959. – С.131–149.

³ Худанич В.І. Революційна боротьба трудящих Словаччини в 1919 р. в перші місяці після повалення радянської влади. – С.134.

⁴ Там само. – С.135.

⁵ Там само.

⁶ Там само. – С.137–138.

⁷ Худанич В.І. З історії спільної боротьби словацького і угорського народів проти монархії Габсбургів (листопад 1917 – жовтень 1918 рр.). – С.45.

⁸ Там само. – С.47.

⁹ Там само. – С.48–49.

¹⁰ Там само. – С.51.

¹¹ Худанич В.І. Боротьба трудящих Словаччини за встановлення радянської влади в 1919 р. – С.131–132.

¹² Худанич В.І. Революційна боротьба трудящих Словаччини в 1918–1919 гг. Автореферат дис... канд. іст. наук. – Львів, 1961.

¹³ Худанич В.І. Про ради на Словаччині // Тези доповідей V міжвузівської республіканської славістичної конференції. – Ужгород, 1962. – С.205–211; його ж: Органи радянської влади Словаччини під час Словацької Радянської Республіки // Тези доповідей і повідомлення УжДУ. Серія історична. – Ужгород,

1963. – С.62–64; його ж: З історії спільної боротьби трудящих Угорщини і Словаччини в 1919 році за встановлення Радянської влади // Українсько-угорські історичні зв'язки. – К.: Наукова думка, 1964. – С.132–154.

¹⁴ Худанич В.І. Органи радянської влади в Словаччині під час Словацької Радянської Республіки. – С.62–63.

¹⁵ Худанич В.І. З історії спільної боротьби трудящих Угорщини і Словаччини в 1919 році за встановлення Радянської влади. – С.148.

¹⁶ Худанич В.І. З історії спільної боротьби Радянської Армії і угорських військових частин на заключному етапі Другої світової війни (на прикладі боїв за визволення Будапешта) // Тези доповідей і повідомлення до наукової конференції, присвяченої 45-річчю Угорської Народної Республіки (травень 1964 р.). – Ужгород, 1964. – С.89–98.

¹⁷ Там само. – С.90.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само. – С.97.

²⁰ Там само. – С.98.

²¹ Худанич В.І. Із історії боротьби трудящих Угорщини проти загарбницької війни на захист СРСР (червень 1941 – червень 1942 рр.) // Тези доповідей і повідомлення до XVIII наукової конференції Ужгородського державного університету. Серія історична (загальна історія). Ужгород, 1964. – С.39–47.

²² Там само. – С.47.

²³ Худанич В.І. До питання про ідейне керівництво Комінтерном революційно-визвольною боротьбою на Закарпатті на першому етапі Другої світової війни // Тези доповідей та повідомлення до наукової конференції, присвяченої 20-річчю визволення Радянської Армією Закарпаття. – Ужгород, 1964. – С.61–65; його ж: Допомога Радянського Союзу угорському народові у визволенні від фашистського гніту // Тези доповідей та повідомлення до наукової конференції, присвяченої 20-річчю визволення Угорщини від фашистського гніту. – Ужгород, 1965. – С.3–14; його ж: Коммунистическая партия Венгрии – организатор антифашистского движения сопротивления в 1943–1944 гг. // Тезисы докладов кафедр философии и научного коммунизма к XIX университетской научной конференции. – Ужгород, 1965. – С.99–107.

²⁴ Худанич В.І., Мешко І.М. Славна сторінка революційної боротьби трудящих Закарпаття // Тези доповідей і повідомлення УжДУ. Серія історична. – Ужгород, 1963. – С.65–66; Худанич В.І. Рецензія на монографію А.Пушкаша "Венгрия в годы второй мировой войны" // Новая и новейшая история. – 1967. – №3. – С.157–159; Худанич В.І. Рецензія на монографію В.В.Хайнаса "Боротьба Комуністичної партії Угорщини за єдиний робітничий і народний фронт проти фашизму і війни (1933–1939) // Укр. іст. журнал. – 1971. – №3.

²⁵ Худанич В.І. Допомога Радянського Союзу Угорщині в налагодженні економічного життя в 1945 р. // Тези доповідей і повідомлення наукової сесії, присвяченої 100-річчю Першого Інтернаціоналу. – Ужгород, 1964. – С.76–77.

²⁶ Там само. – С.84.

²⁷ Там само.

²⁸ Худанич В.І. Створення угорсько-радянського товариства культурних зв'язків // Тези доповідей та повідомлення до наукової сесії, присвяченої 20-річчю завершення воз'єднання українських земель в єдиній Українській Радянській

державі. – Ужгород, 1965. – С.100–107.

²⁹ Худаніч В.І. Торговельні зв'язки СРСР з Угорщиною в 1945–1948 рр. // Тези доповідей кафедри наукового комунізму до XX університетської наукової конференції (березень – квітень 1966 р.). – Ужгород, 1966. – С.42–52.

³⁰ Там само. – С.51.

³¹ Худаніч В.І. Радянсько-український договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу // Питання нової та новітньої історії. Міжвідомчий науковий збірник. – Вип.10. – К.: Вид-во Київського університету, 1970. – С.44–53.

³² Худаніч В.І. Боротьба Радянського Союзу за прийняття Угорської Республіки в Організацію Об'єднаних Націй // Питання нової та новітньої історії європейських соціалістичних країн (тематичний збірник). – Ужгород, 1969. – С.3–19.

³³ Худаніч В.І. Вплив на Венгрію Великої Октябрьської соціалістичної революції // Історія Венгрії. – Т.ІІІ. – М.: Наука, 1972. – С.11–35.

³⁴ Кравченко В.В. Захист докторської дисертації В.І.Худанічем // Укр. іст. журнал. – 1973. – №3.

³⁵ Гранчак І.М., Худаніч В.І. Українська РСР в радянсько-угорському економічному та науково-технічному співробітництві (1945–1955 рр.) // Українська РСР в радянсько-угорському співробітництві (1945–1970 рр.). – К.: Наукова думка, 1972. – С.43–61; Воли ж: Українська РСР в радянсько-угорському науково-технічному співробітництві та обміні виробничим досвідом (1945–1955 рр.) // Там само. – С.62–86; Худаніч В.І. Радянсько-угорське співробітництво в 1945–1948 роках. – Львів, 1974; Худаніч В.І. Внешняя политика венгерского буржуазного государства // Кризис политической системы капитализма в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (межвоенный период). – М.: Наука, 1982. – С.140–152.

³⁶ Кризис политической системы капитализма в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. – С.141.

³⁷ Там само. – С.142.

³⁸ Там само. – С.146.

³⁹ Там само. – С.149.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само. – С.151.

⁴² Українська РСР у радянсько-угорському співробітництві (1945–1970 рр.). – С.43–86.

⁴³ Там само. – С.86.

⁴⁴ Худаніч В., Боднар В. Руська Країна в 1918–1919 роках // Культура Українських Карпат: традиції і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 1–4 вересня 1993 року). – Ужгород: МПП “Гражда”, 1994. – С.272–280.

⁴⁵ Там само. – С.272–273.

⁴⁶ Там само. – С.273.

⁴⁷ Там само. – С.274.

⁴⁸ Там само. – С.279.

⁴⁹ Худаніч В.І. Міжвоєнний період в історії Закарпаття // Українські Карпати. Матеріали міжнародної наукової конференції “Українські Карпати: етнос, історія, культура” (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.). – Ужгород: Карпати, 1993. – С.538–545.

⁵⁰ Там само. – С.543–545.

⁵¹ Худаніч В. Державотворчий процес на Закарпатті в міжвоєнний період // Науковий збірник Товариства “Просвіта” в Ужгороді. – Річник IV (XVIII). – Ужгород, 2000. – С.14–21.

⁵² Там само. – С.15.

⁵³ Там само. – С.16.

⁵⁴ Там само. – С.17.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само. – С.18.

⁵⁸ Там само. – С.20.

⁵⁹ Худаніч В.І. Передмова // Вегеш М.М., Гирич В.І., Король І.Ф. Угорська ірландія на Закарпатті між двома світовими війнами (1918–1939 рр.). – Ужгород, 1998. – С.3–8.

⁶⁰ Там само. – С.3.

⁶¹ Там само. – С.8.

⁶² Худаніч В. Закарпатська Україна в європейській політичній кризі 1938–1939 років // Календар “Просвіти” на 1994 рік. – Ужгород, 1994. – С.59–62; його ж: Забуті сторінки історії // За Українське Закарпаття. – Ужгород, 1994; його ж: Ми мали державність... // Новини Закарпаття. – 1996. – 16 берез.; його ж: Карпатська Україна в системі міжнародних відносин: Схід-Захід // Карпатська Україна і Августин Волошин. Матеріали міжнародної наукової конференції “Карпатська Україна – пролог відродження української держави” (Ужгород, 11–12 березня 1994 року). – Ужгород, 1995. – С.169–180; його ж: Карпато-Українській державі – 60 років // Календар українців Угорщини на 1999 рік. – Ужгород, 1999. – С.33–34 та ін.

⁶³ Худаніч В.І. Карпатська Україна в системі міжнародних відносин: Схід-Захід. – С.170.

⁶⁴ Там само. – С.172.

⁶⁵ Худаніч В.І., Боднар В.І. Карпатська Україна в 1938–1939 рр. // Тези доповідей наукової конференції “Суспільно-політичні відносини на Закарпатті в 20–30-х рр. XX ст.” – Ужгород, 1992. – С.122–129.

⁶⁶ Там само. – С.128–129.

⁶⁷ Худаніч В. Виникнення, структура і діяльність Карпатської Січі // Карпатська Січ. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 56-й річниці Карпатської Січі (Ужгород, 11–12 березня 1995 року). – Ужгород: МПП “Гражда”, 1996. – С.7–32; його ж: Карпатська Січ // Календар українців Угорщини на 1998 рік. – Ужгород, 1998. – С.52–54.

⁶⁸ Худаніч В. Виникнення, структура і діяльність Карпатської Січі. – С.14.

⁶⁹ Там само. – С.31.

⁷⁰ Худаніч В. Розчленування Чехословаччини й окупація Закарпаття Угорщиною (1938–1939 рр.) // Закарпаття під Угорщиною (1938–1944 рр.). – Нью-Йорк – Чикаго – Ужгород: Гражда-Карпати, 1999. – С.13–48.

⁷¹ Там само. – С.36.

⁷² Там само. – С.37.

⁷³ Там само. – С.39.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Худаніч В. Історіографія Карпатської України // Проблеми української

історіографії. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 30-річчю Українського Історичного Товариства і журналу "Український історик" (2 березня 1996 р.). – Мукачево: Елара, 1996. – С.89–96.

¹⁷ За Українське Закарпаття (Редактори-упорядники Василь Маркусь та Василь Худанич). – Ужгород: Гражда, 1994.

¹⁸ Там само. – С.3.

¹⁹ Худанич В.І. Забуті сторінки історії // За Українське Закарпаття. – С.6–10; його ж: Прорадянське підпілля на Закарпатті в 1939–1944 рр. та забута боротьба студентів краю в ці роки // Там само. – С.45–52; його ж: В'язні Ковнера // Там само. – С.125–127.

²⁰ Там само. – С.79.

²¹ Там само. – С.152.

²² Там само. – С.9.

²³ Там само. – С.147.

²⁴ Худанич В. Перший з'їзд Народних комітетів Закарпатської України // Закарпатська Україна. Осінь 1944 року. Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю визволення Закарпаття від фашизму та 50-річчю першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України (Ужгород, 18 листопада 1994 р.). – Ужгород, 1995. – С.32–42.

²⁵ Там само. – С.42.

²⁶ Нариси історії Закарпаття. – Т.2 (1918–1945). – Ужгород: Закарпаття, 1995.
²⁷ Боднар В.Л., Вегеш М.М., Худанич В.І. Становлення і розвиток політичної думки в Україні. – Ужгород, 1995; Іх же: Історія української державності. – Ужгород, 1996.

²⁸ Боднар В.Л., Вегеш М.М., Худанич В.І. Становлення і розвиток політичної думки в Україні. – С.49.

²⁹ Там само. – С.49–51.

³⁰ Худанич В.І. Концепція державності М.Грушевського // Спадщина Великого Українця. Науково-методичний збірник матеріалів конференцій, присвячених 130-ій річниці ювілею М.С.Грушевського та п'ятій річниці незалежності України. – Ужгород, 1997. – С.88–95.

³¹ Там само. – С.89.

³² Там само. – С.92.

³³ Боднар В.Л., Вегеш М.М., Худанич В.І. Історія української державності. – С.149–150.

³⁴ Там само. – С.150.

³⁵ Там само. – С.142.

³⁶ Там само. – С.147.

³⁷ Там само. – С.150–151.

³⁸ Худанич В. Суспільно-політичні погляди Василя Пачовського // Василь Пачовський у контексті історії та культури України. Науковий збірник. – Ужгород: Закарпаття, 2001. – С.376–383.

³⁹ Там само. – С.377.

⁴⁰ Там само. – С.383.

⁴¹ Хустська гімназія. Матеріали науково-практичної конференції (Редактори-упорядники В.Маркусь, В.Худанич). – Ужгород: Гражда, 1994; Березівська українська гімназія (Редактор-упорядник В.Худанич). – Ужгород: Гражда, 1997.

⁴² Худанич В. Полковник А.Мельник і Закарпаття // Календар українців Угорщини на 2001 рік. – Ужгород, 2001. – С.83–85.

⁴³ Там само. – С.85.

⁴⁴ Шандор В. Спомини. – Т.П. Карпатська Україна. 1939–1945. – Ужгород: МПП "Гражда", 2000; Химницький Ю. Тернистий шлях до України. – Ужгород: МПП Гражда, 1996; Росоха С. Спомини: події та люди на моєму життєвому шляху. – Торонто – Ужгород: Мистецька лінія, 2001.

⁴⁵ Худанич В. Передмова // Химницький Ю. Названа праця. – С.7.

⁴⁶ Там само. – С.9–10.

⁴⁷ Худанич В. Від укладача // Росоха С. Названа праця. – С.6.

⁴⁸ Там само. – С.7.

⁴⁹ Худанич В. Вікентій Шандор – політик і вчений // Науковий Збірник Товариства "Просвіта" в Ужгороді. – Річник II–III (XVI–XVII). – Ужгород, 1999. – 27–31.

⁵⁰ Там само. – С.27–28.

⁵¹ Там само. – С.29.

⁵² Там само. – С.30.

⁵³ Худанич В. Замість епілогу // Шандор В. Спомини. – Т.П. Карпатська Україна. 1939–1945. – С.221–225.

⁵⁴ Там само. – С.223.

⁵⁵ Там само. – С.225.

⁵⁶ 115. Худанич В. Комісія зв'язку і інформації українців Закарпаття (КоЗІ) в діаспорі // Календар українців Угорщини на 2001 рік. – Ужгород, 2001. – С.101–102.

⁵⁷ Худанич В. Єпископу І.Маргітичу – 80 // Там само. – С.114.

⁵⁸ Худанич В. І.М.Гранчак – дослідник історії Угорщини // Дослідження соціально-економічного розвитку країн Центральної та Південно-Східної Європи: сучасний стан, проблеми, перспективи. – Ужгород, 1998. – С.46–50.

⁵⁹ Там само. – С.50.

⁶⁰ Боднар В.Л., Вегеш М.М., Худанич В.І. Основи політології. – Ужгород, 2000.

⁶¹ Худанич В. НАТО і Україна на сучасному етапі // Календар українців Угорщини на 2001 рік. – С.41–43.

⁶² Худанич В. Український музей у Стемфорді // Там само. – С.46–47.

⁶³ Худанич В. Україна вибиратиме президента // Календар українців Угорщини на 1999 рік. – Ужгород, 1999. – С.94–98.

⁶⁴ Худанич В. Програмні документи Слов'янського з'їзду в Празі в 1848 р. // Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX–XX ст. Доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі. – Ужгород, 1999. – С.14–18.